

**LA INFORMACIÓ FORNIDA
PELS SACRAMENTARIS MODERNS
I EL SISTEMA DE RECONSTRUCCIÓ DE FAMÍLIES**

Valentí Gual Vilà

Introducció

L'objectiu de la present comunicació se centra en tres punts: aportar una petita història del mètode de reconstrucció de famílies, descriure la informació que aporten les diverses partides sacramentals bàsiques per a tirar endavant el sistema –baptismes, matrimonis i òbits– i oferir una breu presentació de les fitxes de família utilitzades.

El text deriva en bona part i lleugers retocs del que presentàrem en la nostra tesi doctoral *Balanç natural i reconstrucció de famílies a través dels sacramentaris: la Conca de Barberà en l'època moderna* i fa un repàs dels principals avantatges i inconvenients en què es pot trobar l'investigador en el terreny de la demografia històrica.

El mètode de reconstrucció de famílies

Tot i que els resultats obtinguts amb el sistema d'explotació numèrica de les dades cedides pel registre parroquial són importants i atansen força al coneixement de l'evolució quantitativa de la població, no hi ha dubte que un coneixement de més qualitat i més profund d'aquesta pot i deu ser aconseguit mitjançant el mètode de reconstrucció de famílies.

El primer autor que desbrossà el sistema fou el demògraf suec Hyrenius, quan en 1942 desenvolupà mètodes extraordinàriament similars als d'Henry i Fleury. Quatre anys més tard, en 1946, Meuvret havia obert una porta al nou món de les crisis demogràfiques. Sense que Henry ho sabés, l'historiador Goubert aplicava la tècnica en el curs d'un estudi, ara cèlebre, sobre el Beauvaisis. Henry va acabar de concretar la metodologia en el curs de dos treballs no menys inoblidables: el de la burgesia de Ginebra –1956– i, juntament amb Gautier, el de la parròquia normanda de Crulai –1958– (Flinn, 12).

Per tant, els creadors de la metodologia foren els francesos L. Henry i M. Fleury, amb l'obra *Des registres paroissiaux à l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*, del 1956, a completada i arrodonida amb el *Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*, de 1965.

En 1965, Henry i Fleury afirmaven “ce nouveau Manuel a le meme objet que le précédent: définir, en vue d'étudier la démographie historique, un méthode d'exploitation des registres paroissiaux [...] ces documents étant la source la plus sûre, la plus continue et la plus complète pour la période pré-statistique” (Henry-Fleury, 1965, 13).

Hom recordava, també, que la situació havia canviat des de l'aparició del primer *Manuel* en 1956: el treball de nombrosos historiadors i demògrafs havia augmentat el coneixement, fins llavors prou minso, que hom tenia de les poblacions del passat pre-estadístic i, encara, la investigació havia obert nous problemes i calia, per tant, cercar solucions. Aquesta va ser la tasca encetada per les reedicions revisades de l'obra. Són, doncs, més de trenta anys a la recerca d'un mètode apte per a reconstruir les famílies del passat de cara a conèixer-ne la composició. Avui, la darrera versió del mètode es pot trobar en *Techniques d'analyse en démographie historique*, publicat per l'INED, en 1980, i traduït en 1983 al castellà per l'editorial Crítica amb el títol *Manual de Demografía Histórica*.

El sistema de reconstrucció, en les seves línies mestres, pot ser explicat amb certa brevetat. Passa pel buidatge nominal dels tres tipus d'actes fonamentals –baptismes, òbits i matrimonis–. Un cop dut a terme, hom procedeix a efectuar una ordenació alfabètica dels esposoris atenent al primer cognom del nuvi i a inserir a la fitxa corresponent els baptismes i les defuncions, tant d'albats com de cossos. Es tracta, doncs, de desenvolupar una genealogia fins a l'últim extrem.

Com és natural de pensar, cal un bon registre parroquial per a dur a terme aquesta comesa. Un registre on no existeixin buits documentals insalvables –de més de vint anys de durada– i on les omissions i els errors no siguin massa importants. Afirmem, d'entrada, que la pèrdua de documentació més tolerable estàrau en les actes de defunció, mentre que són especialment greus i insalvables les de baptisme i de boda. Les segones i terceres impedeixen de saber l'edat d'accés al matrimoni, l'interval protogenèsic, la durada de la unió matrimonial, l'edat a la darrera maternitat, la fecunditat legítima i, tot plegat, determina que la fitxa hagi de restar oberta.

Quant a les omissions, cal dir que poden ser de tres tipus: fortuïtes, selectives i sistemàtiques. Les primeres deriven d'imponderables –malaltia del capellà, per exemple– o d'oblits –el mal costum de no aixecar acta immediata de la cerimònia duta a terme–.

Les omissions selectives resulten de la pràctica per part dels pares de no declarar un naixement o del fet que el mossèn no cregui necessari d'inscriure un baptisme d'un nadó mort poc després de néixer. No cal dir que són mancances terribles de cara a aconseguir una bona reconstrucció familiar i que cal mirar de descobrir si existeixen i, en cas que això sigui, tractar de mesurar-ne l'abast.

Les omissions sistemàtiques pertoquen, més que res, a la manca d'anotació dels albats fins a una època o edat determinades.

Pel que fa als errors, la major part són referits a la confusió entre els noms de diverses persones.

En el cas de la Conca, hem pogut detectar i establir els quatre tipus d'imponderables. Ens hi referirem nomès a tall d'exemple, però val a dir que afecten la major part de les parròquies, si bé, i això cal tenir-ho molt present, fins a un punt en què mai no retallen la validesa dels resultats obtinguts a través de la reconstrucció familiar.

D'omissions fortuïtes en trobem a Rocafort, quan arran d'un canvi de rector deixen d'anotar-se els òbits (Gual, 1988, 96). Cal apuntar que, a més, el fenomen del subenregistrament de les defuncions sembla ser molt estès en èpoques de sobremortalitat.

D'exemples d'omissions selectives, en podríem citar diversos. Escollim el de Solivella. Si ens fixem en els infants batejats d'urgència, observem que cinc apareixen directament inscrits en el registre de defuncions sense que el seu nom aparegui en l'apartat dedicat als baptismes. Pensem que ha de ser en el camp dels nens "primsenyats" on el subenregistrament era més freqüent, ja fos en les actes de baptismes o en les de defunció. En cas que es produís en ambdòs indrets, la localització és molt difícil i nomès un interval intergenèsic aberrant pot permetre d'apuntar-la, no de demostrar-la.

Les pèrdues d'informació sistemàtiques han estat apuntades sovint i no sembla que calgui insistir-hi aquí: afecten amb exclusivitat els registres de defuncions dels albats, els quals no són inscrits de manera fiable i contínua fins a la segona meitat del segle XVII, generalment. D'altre cantó, advertim que gairebé mai no figuren les edats dels nuvis en casar-se –nomès n'és una excepció el registre de la Riba, vers 1800, però es tracta d'un centenar de partides amb aquesta informació sobre milers sense– i, fins ben entrat el segle XVIII, de les persones mortes. Això, a més, no implica que les edats estiguin ben calculades (Gual, 1988, 106).

Els errors són molt escassos. Afecten els canvis d'ordre dels cognoms de l'infant batejat o d'alguna persona traspassada. Són, certament, molt poques les oportunitats en què s'esdevé aquesta circumstància i el factor en qüestió és menystenible.

En aquest apartat no voldríem deixar d'insistir en un punt que considerem molt important. Fem remarca que cal anotar sempre tots els noms –o prenom– de l'infant batejat: ultra l'aspecte de l'aprofitament onomàstic d'aquesta informació, cal tenir sempre ben present que hom pot adoptar en vida qual-sevol dels tres prenom rebuts en el baptisme. És evident que si nomès hem inscrit el primer nom, a l'hora de la reconstrucció familiar les dificultats en què topem poden ser quasi insalvables.

Informació oferta per les diverses fonts

Escau de tractar, doncs, sobre el grau d'informació que les actes de baptisme, d'òbit i de defunció aporten a l'investigador en els diversos períodes de l'Edat Moderna.

1. Actes de baptisme

La informació que subministren les actes de baptisme, seguint l'ordre majoritari de disposició interna de la partida, és la següent:

Datació (dia, mes i any). A retenir el canvi d'any per Nadal i el sistema de numeració dels mesos seguint el recompte romà –any iniciat el mes de març–. Així, el 26 de octubre del 1566 equival al 26 de desembre del 1565, segons el sistema de càlcul actual. D'altra banda, en el segle XVI no és estrany de trobar el dia del mes que especifica la data de celebració del baptisme en numeració romana i, en ocasions, el dia de la setmana.

Parròquia i/o sufragània. En un estudi de caràcter comarcal pot resultar curiós i fins i tot útil de saber quines eren les advocacions més esteses.

Nom i cognom de l'oficiant: rector, monjo, prevere, beneficiat, llevadora... Permet d'establir un rectorologi, la durada mitjana dels rectors en el càrrec, de saber les seves absències temporals...malgrat que aquests aspectes, evidentment, no interessen a la demografia històrica sinó a altres camps –p.ex., l'onomàstica.

Noms del batejat/–ada: en el segle XVI rarament en consta més d'un; en el segle XVII són generalment dos i més rarament tres, tot i que cap a l'acabament de centúria i durant tot el segle XVIII ja és normal de trobar-ne tres. Poden semblar més, atenent a l'extensió de la pràctica de donar prenom compostos, sobretot en les nenes i esdevenint omnipresent *Maria* amb totes les combinacions possibles i imaginables.

Nom i cognom del pare: habitual des de l'inici del registre per raons òbvies –el pare ha de ser ben conegut–. No és fins a finals del segle XVIII i encara de manera molt ocasional que consten els dos cognoms.

Ofici del pare: documentat quasi sempre. Hi és adscrita la mare, tot recollint allò que devia ser real: la dona ajudava l'home en les feines del camp i en desenvolupava algunes de manera exclusiva. Hem llegit milers de vegades la fórmula “cònjuges pagesos”.

Nom i cognom de la mare: el cognom de la mare no és detallat fins a les darreries del segle XVII o inicis del segle XVIII. Anteriorment, el rector, o bé només inscrivia el nom de la mare o bé feminitzava el cognom del marit (p.ex.: Eulàlia Puig, casada amb Ramon Grau, apareixia en l'acta com a Eulàlia Graua). No cal dir que aquesta mancança dificulta la reconstrucció familiar, més encara en una època en què els casos d'homonímia eren sovintejats i en

què no és estrany de trobar el mateix cognom en diverses llars: si hi havia molts Joans i moltes Caterines i cinc focs de Carbonells, nomès que un parell de matrimonis de Joan Carbonell amb Caterina (de cognom no especificat per l'acta de bateig) amb part o tot el període fèrtil coincident, ja no sabem a quina parella "adjudicar" el fill batejat. Podem garantir que, dissortadament, aquesta complicació no és tan infreqüent com pot semblar d'entrada.

Padrins: no és fins ben entrat el segle XVIII que aquests guarden relació de parentiu obligatòria amb l'infant batejat. Generalment en són els avis i, en menys ocasions, els oncles. Com que en tocar el segle XVIII la reconstrucció de famílies es pot dur a terme sense massa dificultats, no val la pena de transcriure els noms dels padrins. En cas que sigui necessari per a recuperar alguna informació, sempre podem tornar a consultar els llibres.

Altres aspectes que les actes de baptisme permeten de conèixer d'una manera molt més ocasional són aquests:

Data de naixement: detallada a l'inici del registre –segle XVI– o bé des mitjan segle XVIII. Sempre ve acompanyada per la data de bateig, la qual gairebé mai no excedeix en tres dies la de naixement. És clar que calia assegurar al nadó el "passaport" cap al cel i això nomès ho garantia el baptisme. D'ací que aquest fos administrat ràpidament.

Baptisme d'urgència: especificat sota la fòrmula "fou primsenyat". Corresponen a infants batejats a casa de la partera per la llevadora i, ben entrat el XVIII, pel cirurgià. Tant l'una com l'altre eren advertits pel rector sobre el respecte en la manera correcta d'administrar el sagrament.

Naixements il·legítims: mereixen un tractament especial en tot treball de demografia històrica. Els documentem sota apreciacions terminològiques molt diverses, essent les més generals les de "fill de fortuna" o "fill de pares incògnits".

2. Actes de defunció

La informació és oferta amb un ordre intern molt diferent segons les èpoques: en les partides del segle XVI no és estrany de començar per "Òbit de", mentre que després l'acta s'homogenitza amb la de baptisme. Així:

Data (dia, mes i any): valen els mateixos advertiments efectuats en parlar dels baptismes.

Parròquia i/o sufragània.

Fòrmula introductòria, anterior al nom del difunt. Pot ser "morí", "fou soterrat", "fou enterrat el cadàver de"... La data d'enterrament pot no ser la de defunció i, encara, sobretot en els obituaris del segle XVI, és afegida la data d'extremunció.

Nom i cognom(-s) del difunt: naturalment el primer cognom hi és sempre. Ara bé, el registre de defuncions de les primeres etapes presenta unes dificultats d'aprofitament molt importants de cara a la correcta realització de la

reconstrucció de famílies. Aquestes deriven, sobretot, de la manca de les filiacions del mort: no podem saber si es tracta del pare de la nissaga, d'un fill fadrí o d'un fill albat, en els casos d'homonímia; en ocasions ens veiem impossibilitats de triar entre dues nissagues que portin el mateix cognom; en el cas de les dones, la situació encara és més greu, puix que segueix la pràctica de feminització del cognom del marit i l'homonímia pot impedir d'escollir entre diversos cònjuges. Finalment, i immersos dins un problema estrictament relacionat amb la reconstitució familiar, és molt difícil de localitzar en concreció els òbits relatius a les partides de defunció que comencen, alhora que baptismes i matrimonis: no tots els difunts seran pares dels que temps a venir es casaran, ni tindrem tampoc a l'abast totes les noces.

Conforme avancem en el temps, les filiacions apareixen més delimitades i a partir de la segona meitat del segle XVII el registre de defuncions no presenta problemes d'aprofitament demogràfic dignes de menció.

Edat del difunt: no apareix fins ben entrat el segle XVIII i, normalment, arrodonida. En cas d'optar per dur a terme el càlcul de les esperances de vida, no és gens sobrer d'efectuar el recompte.

Causa de la mort: tan sols és anotada quan és violenta o sobtada, impedit l'administració dels darrers sagraments. Potesdevenir un aspecte a considerar de cara a concretar l'abast extrem del bandolerisme o a conèixer els accidents més comuns. Nomès en algunes ocasions (la Riba i Lilla a inicis del segle XIX) són inscrites de manera sistemàtica les causes de la mort per malaltia.

Llegats: sobretot durant el segle XVI i gran part del XVII, la partida de defunció és acompanyada d'un petit extracte del testament en la part referent a la quantitat deixada pel testador de cara a aconseguir la salvació de la seva ànima. Desfilen, així, les cerimònies de cos present, novenes, caps d'anys, misses, trentenaris, aniversaris... és un punt d'informació que pot resultar útil de cara a atansar-nos al coneixement de la religiositat a l'Alta Edat Moderna. En el segle XVIII, i arran d'unes disposicions arquebisbals, la informació sobre aquests aspectes resta molt retallada.

Drets de rector: especificació dels diners percebuts pel rector, un cop efectuades les diverses cerimònies. En parròquies importants, pot ser molt curiós estudiar la naturalesa d'aquests drets, la seva distribució entre els membres de la comunitat de preveres, la seva evolució econòmica...

Lloc d'enterrament: aspecte a analitzar en el cas de les poblacions que disposessin de diversos indrets on dur a terme el sebolliment, ja que, normalment era en relació directa amb el grau de riquesa.

Tipus d'enterrament: una vida diferent, la dels més rics, acompanyada d'un lloc de sepultura divers amb una major pompa que la dels pobres. Aquest punt ha estat ben estudiat en el cas de la capital de la Conca, Montblanc (Grau: 1990).

Fem un incís per a escriure entorn de les partides de defunció referents als albat. Anat hé són idèntiques a les de baptismes –amb les excepcions òbvies i naturals–, però en moltes oportunitats nomès és consignat un dels noms del nadó mort i, en començar aquest registre ni això, car nomès apareix la fòrmula “albat fill de”. De la pràctica al·ludida en resulten greus limitacions i si hi afegim el costum inicial d’inscriure els menuts morts al marge de la partida de baptisme pertocant amb un lacònic “òbit”, podem considerar com a importants les traves patides per l’investigador.

Apuntem un aspecte purament formal: nomès a l’Espluga de Francolí els llibres de defuncions de cossos i d’albat van ser duts a terme per separat.

3. Actes de matrimoni

La informació subministrada per una acta de matrimoni és la següent:

Data (dia, mes i any; en certes oportunitats apareix el dia de la setmana).

Parròquia i/o sufragània.

Nom i cognoms del rector.

Nom i cognoms del nuvi i, per ordre, estat matrimonial anterior (fadrí o vidu), professió, lloc de naturalitat i/o de residència, nom i cognoms dels pares, ofici dels pares, si són vius o morts.

La mateixa informació per al cas de la núvia, a excepció de l’ofici.

A mesura que retrocedim en el temps aquesta informació, que és la màxima possible, decau en els punts més diversos: a voltes manca el segon cognom del nom, en ocasions el seu estat matrimonial anterior, en d’altres el lloc on és nat... Cal entendre, però, que els rectors no especificaven res quan es tractava de fadrins o donzelles nats a la parròquia.

A més, les partides de matrimoni ofereixen tot un seguit d’informació complementària, com ara:

–dates de publicació de les amonestacions –tres i en dies de festa consecutius;

–dispenses per grau de consanguinitat massa proper o per estrangeria d’un dels contraents;

–data dels capítols matrimonials, els quals, en el segle XVII i bona part del XVIII, el matrimoni rarament excedia en dos mesos; –data de la missa de benedicció;

–testimonis particulars i generals.

Els llibres de matrimonis presenten un problema de buidatge que no ens volem estar de referir. Deriva del fet que als mateixos volums s’hi apleguen llicències i misses de benedicció. Les primeres eren concedides a nuvis –sobretot– i núvies que volien casar fora de la parròquia. Les segones les rebien les parelles unides en matrimoni recentment. Cal no apressar-se i efectuar amb cura el buidatge per tal de no repetir actes de matrimoni o comptar com a tals llicències, sobretot en efectuar un recompte estrictament numèric.

Les fitxes de família

Afirmem, d'entrada, que la major part dels resultats de la reconstrucció de famílies que exposarem resulten de càlculs efectuats a partir de famílies completes, és a dir, aquelles en què la mare arriba viva als 45 anys i en què el pare encara segueix viu; aquelles en què, per tant, el matrimoni ha exhaurit la totalitat de la vida fèril.

Recordem que Henry estableix la gradació següent:

Fitxes M: en què disposem de la data de casament.

Fitxes E: en què no disposem de la data de casament. Val a dir que Henry apunta que la categoria E ve del fet que la boda ha estat feta a l'exterior. També és possible que no tinguem la data de casament en no abastar la totalitat dels llibres de matrimonis –limitació documental–.

Fitxes C: amb data de final d'observació i, així, tancades.

Fitxes A: sense data de final d'observació i, així, obertes.

Henry proposa un sistema per tal de recuperar fitxes del tipus MA per a la categoria MC. Passa per fixar la data de casament endarrerint un any la del bateig més antic o/i fent la mitjana entre l'edat dels cònjuges en el moment del casament.

Repetim que nosaltres no hem optat per cap dels dos sistemes oferts per Henry i que nomès hem treballat sobre famílies completes. De tota manera, hem procedit a recuperar moltes dates de celebració de matrimoni –i, per tant, moltes fitxes MC– gràcies al fet de disposar de documentació sincrònica per a moltes localitats de la Conca i zones properes. Nomès calia afegir la data de noces per tal que la fitxa familiar passés a engruixir la categoria de les més aptes per a la reconstrucció, les MC. Esmentem, de passada, que el “rendiment de la reconstrucció” s'obté en dividir el conjunt de fitxes MC entre el total de fitxes amb edat al matrimoni coneguda, donat en tant per cent.

La “nostra” fitxa de família recull: la data de matrimoni amb el nom i cognom(s) dels nuvis, el seu estat matrimonial anterior, la seva residència i el nom i cognom(s) dels pares; la relació de fills pertocants a aquell matrimoni –amb l'anotació de tots els noms de fonts– seguida de la data de baptisme i la inscripció de la data de defunció o de casament del fill en qüestió. A partir d'ací són elaborats els càlculs pertinents.

Bibliografia

URY, M. i L. HENRY: *Nouveau manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*. París 1965.

FLINN, M.W.: *El sistema demogràfic europeu. 1500-1820*. Crítica. Barcelona. 1989.

GRAU PUJOL, J.M.T.: *Població i lluita contra la mort a Monthlanc*. Diputació de Tarragona. 1990.

GUAL VILA, V.: *Vida i mort a la Conca de Barberà*. Diputació de Tarragona. 1988.

L. HENRY, L.: *Manual de demografia històrica*. Crítica. Barcelona. 1983.

